

Prof. dr. Denis BEĆIROVIĆ
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
E-mail: becirovicdmde@gmail.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497.6)"1945/1963" (093)

32:322:272/273:27-72(497.6)"1945/1963"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.6.71>

DRŽAVNA POLITIKA RAZDVAJANJA SVEĆENIKA KATOLIČKE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI NA „POZITIVNE“ I „REAKCIONARNE“ (1945-1963)

Apstrakt: *Rasyjetljavanje državne politike razdvajanja „pozitivnih“ od „negativnih“ svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini jedno je od važnijih pitanja u naučnom sagledavanju pozicije ove vjerske zajednice tokom prvih decenija egzistiranja avnojevske Jugoslavije. Poslijeratna vlast u Bosni i Hercegovini je veći broj svećenika Katoličke crkve tretirala kao stvarne ili potencijalne državne neprijatelje. Pored ideoloških razloga, koji su u manjoj ili većoj mjeri bili slični u svim komunističkim partijama, na negativan odnos KPJ prema Katoličkoj crkvi uticala je i činjenica da je dio svećenika tokom Drugog svjetskog rata podržavao ustaški pokret. Obrazloženje za negativan stav partijskih struktura prema svećenicima, najčešće je u dokumentima Komisije za vjerska pitanja argumentiran sljedećim razlozima: da je većina svećenika u toku rata podržavala okupatora i domaće izdajnike; da su širili neprijateljsku propagandu protiv narodnooslobodilačkog pokreta; da su aktivno participirali u borbi protiv novog društvenog uređenja; da su počinili ratne zločine i progonili pripadnike drugih vjeroispovijesti, te da su bili povezani sa zločinačkom ustaškom emigracijom u inozemstvu. Osim „negativnih“ svećenika, u Bosni i Hercegovini su djelovali i „pozitivni“ svećenici, kako su ih nazivali u dokumentima Komisije za vjerska pitanja. Oni nisu pristajali na politikiku konfrontacije s državom i tražili su uspostavljanje dijaloga i saradnje između Crkve i države. Neki od najistaknutijih predstavnika ove grupacije svećenika bili su: fra Bono Ostojić, dr. Karlo Karin, fra Mile Leko, fra Josip Markušić, fra Serafin Dodig, fra Kruno Misilo i drugi. Nosioci „pozitivnih tendencija“ među svećenstvom, prema ocjeni Komisije za vjerska pitanja, su shvatili važnost uspostavljanja komunikacije i kontakata sa organima državne vlasti i štetnost negativnog odnosa Katoličke crkve prema državi. Njihov cilj je bio da promijene metode rješavanja problema između Crkve i države i da izgrade put koji će odgovarati interesima svećenicima Katoličke*

crkve i interesima državne zajednice, a da se pritom ne zadire u crkvena dogmatsko-kanonska načela. „Pocijepanost“ svećenika tretirana je kao pozitivan rezultat rada organa nove vlasti, jer su, prema njihovim ocjenama, u prvim poslijeratnim godinama predstavnici vjerskih zajednica imali neprijateljski odnos prema novostvorenoj socijalističkoj jugoslovenskoj državi. Zbog toga je Komisija za vjerska pitanja (savezna i republička) kontinuirano ukazivala na važnost sprovođenja politike „raslojavanja i diferenciranja“ unutar vjerskih zajednica. Prema zapažanjima Savezne komisije za vjerska pitanja do poslijeratne „diferencijacije“ među svećenicama došlo je primarno zbog njihovih stavova u vezi s odnosom na relaciji država – Katolička crkva. Jedni su smatrali da je poželjno i korisno uspostaviti komunikaciju sa novostvorenim organima vlasti, dok su drugi zadržali negativan odnos. Osim ove dvije grupacije postojala je i treća skupina koja je bila neodlučna. Uvidom u biografske podatke predloženih svećenika Katoličke crkve za državna odlikovanja može se konstatirati da su organi vlasti pažljivo vodili računa koji će svećenici doći na listu predloženih kandidata za odlikovanje. Pozitivan stav prema novom socijalističkom društvenom poretku, aktivna participacija u osnivanju Udruženja katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini, lojalno držanje, patriotizam prema socijalističkoj Jugoslaviji i doprinos u razvoju organizacije Udruženja katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini neki su od važnijih razloga koji su uticali na odabir kandidata za odlikovanje. U članku, na osnovu neobjavljenih arhivskih izvora, autor kontekstualizira političke prilike i okolnosti u kojima se odvijala državna politika diferencijacije „pozitivnih“ od „reakcionarnih“ svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, ukazuje na razloge i nosioce takve politike, te analizira njeno ispoljavanje i rezultate. Također, autor prikazuje i politiku dodjeljivanja državnih priznanja i odlikovanja pojedinim svećenicima u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Katolička crkva, avnojevska Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, vjerske zajednice, svećenici, vjernici, država, politika, razdvajanje i odlikovanja.

STATE POLICY OF DIVISION OF CATHOLIC CHURCH PRIESTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA INTO „POSITIVE“ AND „REACTIONARY“ (1945-1963)

Abstract: The illumination of the state policy of separating „positive“ from „negative“ priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina is one of the most important issues in the scientific understanding of the position of this religious community during the first decades of existence of AVNOJ Yugoslavia. The post-war government in

Bosnia and Herzegovina treated a large number of priests of the Catholic Church as real or potential enemies of the state. In addition to ideological reasons, which were more or less similar in all communist parties, the negative attitude of the CPY towards the Catholic Church was influenced by the fact that some priests supported the Ustasha movement during World War II. The justification for the negative attitude of party structures towards priests was argued most often in the documents of the Commission for Religious Affairs with the following reasons: that most priests supported the occupier and domestic traitors during the war; that they spread hostile propaganda against the national liberation movement; that they actively participated in the fight against the new social order; that they had committed war crimes and persecuted members of other faiths, and that they had been linked to criminal Ustasha emigration abroad. In addition to „negative“ priests, there were „positive“ priests that also acted in Bosnia and Herzegovina, as they were reported in the documents of the Commission for Religious Affairs. They did not agree to the policy of confrontation with the state and demanded the establishment of dialogue and co-operation between the Church and the state. Some of the most prominent representatives of this group of priests were: Fr Bono Ostojić, Ph.D. Karlo Karin, Fr Mile Leko, Fr Josip Markušić, Fr Serafin Dodig, Fr Kruno Misilo and others. Holders of „positive tendencies“ among the clergy, according to the Commission for Religious Affairs, understood the importance of establishing communication and contacts with state authorities and the harmfulness of the negative attitude of the Catholic Church towards the state. Their goal was to change the methods of solving problems between the Church and the state, and to build a path that would suit the interests of the priests of the Catholic Church and the interests of the state community, without interfering with the church's dogmatic canonical principles. The „differentiation“ of priests was treated as a positive result of the work of the new government, because, according to their assessments, in the first post-war years, representatives of religious communities had a hostile attitude towards the newly created socialist Yugoslav state. Therefore, the Commission for Religious Affairs (federal and republican) has continuously pointed out the importance of implementing a policy of „stratification and differentiation“ within religious communities. According to the observations of the Federal Commission for Religious Affairs, the post-war „differentiation“ among the priests happened primarily due to their attitudes regarding the relationship between the state and the Catholic Church. Some considered it desirable and useful to establish communication with the newly created authorities, while others maintained a negative attitude. In addition to these two groups, there was a third group that was undecided. When considering the biographical data of the priests of the Catholic Church proposed for state decorations, it can be stated that the authorities carefully took into account which priests would be on the list of candidates

recommended for awards. A positive attitude towards the new socialist social order, active participation in the establishment of the Association of Catholic Priests in Bosnia and Herzegovina, loyalty, patriotism towards socialist Yugoslavia, and contribution to the development of the Association of Catholic Priests in Bosnia and Herzegovina, are some of the most important reasons for choosing candidates for awards. In the article, based on unpublished archival sources, the author contextualises the political circumstances and the circumstances in which the state policy of differentiation of „positive“ from „reactionary“ priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina took place, points out the reasons for and bearers of such policy, and analyses its expression and results. Also, the author presents the policy of awarding state recognitions and decorations to individual priests in Bosnia and Herzegovina.

Key words: *Catholic Church, AVNOJ Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, religious communities, priests, believers, state, politics, separation and decorations.*

Osvrt na pravni i politički položaj Katoličke crkve poslije Drugog svjetskog rata

Prema mišljenju vladajućih komunističkih struktura temeljna politička linija nove vlasti nakon završetka Drugog svjetskog rata sastojala se u tome da se na principima slobode savjesti i vjeroispovijesti omogućiti svim vjerskim zajednicama djelovanje pod jednakim uslovima. U tom smislu avnojevska Jugoslavija je u isti pravni položaj stavila sve crkve i vjerske zajednice, bez obzira na njihovu rasprostranjenost, brojnost, veličinu i položaj koje su imale prije završetka Drugog svjetskog rata. Uz to, nova vlast je isticala važnost očuvanja tekovina revolucije, društvenog poretka, nezavisnosti i slobode zemlje.¹ Takvo opredjeljenje potvrđeno je i prvim Ustavom avnojevske Jugoslavije, usvojenim 1946. godine. Ustav je, pored ostalog, regulirao i pitanje odnosa države i vjerskih zajednica temeljeći se na sljedećim načelima: vjerske zajednice su odvojene od države i škole; građanima se garantira sloboda savjesti i vjeroispovijesti; vjerske zajednice mogu slobodno obavljati vjerske poslove i obrede ako njihovo učenje nije u suprotnosti sa Ustavom; zabranjuje se zloupotreba vjere u političke svrhe; vjerske škole za obrazovanje vjerskih službenika su pod nadzorom države i država može finansijski pomagati vjerske zajednice. Komunistička vlast je smatrala da samo potpuno odvajanje vjerskih zajednica od države može obezbijediti ravnopravnost spomenutim zajednicama i zaštititi najvažniju tekovinu narodnooslobodilačke borbe – bratstvo i

---

¹ Arhiv Jugoslavije (AJ), Savezna komisija za vjerska pitanja (SKVP), 144-10-164. *Odnos vjerskih zajednica prema državi*, 1954.

jedinstvo.² Istovjetna rješenja o vjerskim slobodama i nadležnostima vjerskih zajednica bila su ugrađena i u Ustav Narodne republike Bosne i Hercegovine.³ Međutim, Ustavom zagarantirana vjerska prava i slobode nisu istovremeno značile i njihovo stvarno primjenjivanje u praksi. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je nakon 1945. godine promovirala stalnu borbu za pobjedu „naprednih naučnih shvatanja“, s ciljem, kako su isticali komunistički teoretičari, ubrzanja socijalističke izgradnje zemlje i borbe protiv zloupotrebe vjere u antiustavne svrhe. Komunisti su predviđali da će sa korjenitom promjenom materijalnih društvenih odnosa doći do stvaranja realnih uslova za konačno oslobođenje „ljudi od svih oblika i vidova religioznog mraka i mistike.“⁴ Provođenje principa da je religija privatna stvar pojedinca i vjerskih organizacija, kao i jačanje borbe protiv religijskog uticaja na građane, postali su stalni zadatak i briga partijskih organizacija širom zemlje.⁵ Uz to, treba dodati, da su u poslijeratnom periodu crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini ostale jedine nezavisne institucije legalno odvojene od države. One su nakon neutraliziranja poraženih vojnih formacija iz Drugog svjetskog rata, ali i drugih opozicionih snaga, ostale jedine relevantne snage koje su imale kapacitet da pružaju otpor socijalističkom oblikovanju društvenog života.

Razlozi negativnog odnosa države prema svećenicima Katoličke crkve

Otvoreno protivljenje Katoličke crkve prema komunističkoj ideologiji bilo je prisutno i prije i poslije završetka Drugog svjetskog rata. Negativan odnos Katoličke crkve prema komunističkoj vlasti u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini) imao je duboke korijene. Protiveći se komunističkoj, a time i ateističkoj ideologiji komunista, biskupi su na Biskupskoj konferenciji 1936. godine komunizam okarakterizirali kao opasnost za vjeru i civilizaciju. Istog mišljenja bio je i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac koji je početkom 1943. godine uputio okružnicu svećenstvu u kojoj je tražio da oni prednjače u borbi protiv komunizma. Slične teze nadbiskup Stepinac je ponovio i u svojoj propovjedi 18. marta 1945. godine, osuđujući komunistički nauk i zalažući se za slobodu Katoličke crkve, kao i za pravo hrvatskog naroda na samostalnu državu. Šest dana poslije, Biskupska konferencija u Zagrebu donijela je poslanicu u kojoj je osudila postupke partizanskog pokreta. U njoj se najoštrije protestuje protiv ubijanja katoličkih svećenika i vjernika, a Nezavisna država

² AJ, SKVP, 144-8-131, *Odnosi između države i crkve u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji*, 1953.

³ „Službeni list Narodne republike Bosne i Hercegovine“, god. III, br. 1, 8.1.1947, *Ustav Narodne republike Bosne i Hercegovine*, 5-7.

⁴ „Demokratska dosljednost ili ograničenje demokratije? O upotrebi i zloupotrebi slobode religijskog uverenja“, *Nedeljne informativne novine*, II, br. 70, Beograd, 4.V.1952, 4.

⁵ *Isto*, 4.

Hrvatska je predstavljena kao trinaeststoljetna težnja hrvatskog naroda za samostalnom državom.⁶

Nova vlast u Bosni i Hercegovini je većinu svećenika Katoličke crkve smatrala stvarnim ili potencijalnim državnim neprijateljima. Pored ideoloških razloga, koji su u manjoj ili većoj mjeri bili slični u svim komunističkim partijama, na negativan odnos KPJ prema Katoličkoj crkvi uticala je i činjenica da je značajan broj svećenika tokom Drugog svjetskog rata aktivno podržavao ustaški pokret. Obrazloženje za negativan stav partijskih struktura prema njima, najčešće je u dokumentima Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine argumentiran sljedećim razlozima: da je većina svećenika u toku rata podržavala okupatora i domaće izdajnike; da su širili neprijateljsku propagandu protiv narodnooslobodilačkog pokreta; da su aktivno participirali u borbi protiv novog društvenog uređenja; da su počinili ratne zločine i progonili pripadnike drugih vjeroispovijesti, te da su bili povezani sa zločinačkom ustaškom emigracijom u inozemstvu.⁷ Primjera radi, u Informaciji o vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini iz 1957. godine pisalo je sljedeće: „U toku narodnooslobodilačke borbe i poslije oslobođenja zemlje katolički vrhovi uvijek su se ispoljavali kao najreakcionarniji i neprijateljski raspoloženi prema novoj Jugoslaviji. Takav njihov stav, u velikoj mjeri, posljedica je tijesne povezanosti Katoličke crkve sa svojim vrhovnim starješinstvom koje se nalazi izvan granica naše zemlje. Ono svojim odlukama može uticati i utiče na odnose države i katoličkih vrhova u našoj zemlji. Svaki pokušaj vrhova Katoličke vjerske zajednice pa i najmanje, u cilju uspostavljanja kontakata sa državnim organima bio je spriječen od strane Vatikana. Usljed toga su u vrhovima Katoličke crkve dolazili do izražaja oni biskupi koji su podržavali i sprovodili politiku neprijateljstva prema novoj Jugoslaviji“.⁸ Slične kvalifikacije o djelovanju Katoličke crkve tokom Drugog svjetskog rata bile su sadržane i u dokumentima Savezne komisije za vjerska pitanja.⁹

⁶ Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945-1966*, Rijeka 2004, 7-8.

⁷ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), Komisija za vjerska pitanja (KZVP), kut. 3, sign. b.b./54. *Materijali Savezne vjerske komisije upućeni predsjedniku Vjerske komisije Narodne republike Bosne i Hercegovine, Vladi Šegrtu*, Sarajevo, 1.6.1954.

⁸ ABiH, KZVP, kut. 5, br. 76/57, *Informacija o vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini*, 1957.

⁹ Ocjenjujući ulogu Katoličke crkve u Drugom svjetskom ratu Savezna komisija za vjerska pitanja je, između ostalog, konstatirala sljedeće: „Katolička crkva je po svojoj organizacionoj strukturi potpuno podređena Vatikanu (...) U osnovi čitav episkopat i sveštenstvo u toku Narodnooslobodilačkog rata saradivali su sa okupatorom i njegovim pomagačima i time postali najaktivniji pomagači u borbi protiv narodnih masa, koje su se borile za svoje nacionalno i socijalno oslobođenje i izgrađivale novo društveno uređenje. U godinama upravljanja kvislinga 1941-1945, Katolička crkva je, u osnovi, u krajevima sadašnjih narodnih republika Hrvatskoj, Sloveniji i Bosni i Hercegovini smatrana vladajućom crkvom, dok ostale, osim Islamske verske zajednice, ili nisu uopšte priznavane ili su samo tolerirane. Katoličkoj crkvi je dato pravo da može vršiti i prisilno pokrštavanje, odnosno učlanjenje vernika onih veroispovesti koje se nisu priznavale i to pod uslovima najstrašnijeg terora i pretnje ubijanjem. Vatikan i katolički episkopat

Interesantnu ocjenu o „nesnalaženju“ Katoličke crkve u Drugom svjetskom ratu dao je fra Karlo Karin u referatu povodom desetogodišnjice djelovanja Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“. On je tom prilikom, pored ostalog, naveo sljedeće:

Nama, katoličkim svećenicima u Bosni i Hercegovini, povijest je ostavila slavu naših predaka: slavu što smo sačuvali vjeru kroz stoljeća na ovom komadiću zemlje, na kojem su graničile i ukrštavale se vjere i kulture i narodnosti, sa svojim osebjnostima i nepovredivim predajama i običajima. (...) Morali smo sami sebi priznati, da ima stvari iz neposredne prošlosti – iz vremena Drugog svjetskog rata – koje nosimo kao svoju baštinu, a koja nam nikako ne može biti na korist pri radu u novom razdoblju. Neka te stvari nazove kako tko hoće i kako gleda na to, a ja bih to najradije nazvao nesnalaženjem priznajući, da je to sasvim blag, eufemistički izraz. Valja priznati, opet blago govoreći, da nismo u većini znali ocijeniti zbivanje u toku Drugog svjetskog rata, a pogotovo, da nismo mogli sagledati njihove posljedice i najbližu budućnost, koja je čekala i nas same i nama povjerene vjernike. Nema smisla poricati, da nije i poneki svećenik svojom krivnjom ili ne – imao nekog udijela u ponekom neugodnom događaju u toku rata. Usudio bih se, ipak, ustvrditi, da su u daleko većem postotku bili oni osvećenici koji su bili daleko od neljudskih postupaka, kojima su bili izloženi svi oni, koji su bili protiv namjera okupatora, za slobodu svoje zemlje. Možda su mogli više učiniti u pozitivnom smislu, ali iz raznih okolnosti nisu učinili. Moglo bi se reći, da su bili malo aktivni. Međutim, nije bilo druge, trebalo je snositi posljedice od onih ponekih, jer su bacili sjenu na svećenički stalež kao takav. (...) Zato nam je trebalo ponijeti posljedice i za jedno i za drugo, i za svoje i, vrlo često i za tuđe propuste. Za sve to je nametnuta odgovornost, koja nije bila beznačajna ni za pojedinca ni za cjelinu.¹⁰

Slične ocjene o djelovanju katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu konstatirane su i u Izvještaju Upravnog odbora Udruženja katoličkih svećenika u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini. U ovom dokumentu je, između ostalog, navedeno sljedeće:

U kušnjama, koje su se od 1941. do 1945. pojačavale, katolički svećenici bacani su, mnogi htijući, a još više njih ne htijući, sad na jedno sad na drugo područje, jedne ili druge vlasti. Neki su gubili i živote. Svi su bili na udaru okupatorove devise: razdvoji pa

---

na čelu sa Stepincem postigao je time u ovim krajevima ono za čime ide Katolička crkva uopšte, tj. da bude buda vladajućom i privilegiranom crkvom ne samo u verskim, već i u političkim, društvenim i drugim pitanjima“. AJ, SKVP, 144-10-164, *Odnos verskih zajednica prema državi. Materijali sa savetovanja 1954.*

¹⁰ AJ, SKVP, 144-50-422, *Desetogodišnjica Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“ 1950-1960. Referat Karla Karinana, 1960.*

vladaj! Na ovoj vjetrometini događaja moralo je neminovno biti stvari i događaja, koji su sada nerazumljivi. (...) Bilo je svećenika, osobito u prvim godinama rata, koje je zavela i opojila neprijateljska propaganda. Bilo ih je, ali samo pojedinačno, koji su pružili i bližu i prisniju suradnju okupatoru, što je nanijelo veliku štetu svećenstvu kao cjelinu. To je bilo i prošlo. Vrijeme je da se zaboravi to, ali isto tako je vrijeme, da se takovi, ako su među živima, sjete svoje prvotne svećeničke zadaće, pa ubuduće neće dovesti u sličnu situaciju ni sebe, ni svećenstvo kao cjelinu.¹¹

Navedeni arhivski izvori pokazuju da ocjene savezne i republičke komisije za vjerska pitanja i Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“ o ulozi katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu nisu bile podudarne. U dokumentima Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine naglašeno je da je većina svećenika u toku rata podržavala okupatora i domaće izdajnike, te da su širili neprijateljsku propagandu protiv antifašističkog pokreta. S druge strane, katolički svećenici u udruženju „Dobri pastir“ nisu dijelili ovo mišljenje. Oni su uglavnom tvrdili da je bilo onih koji su „zavedeni“ od neprijateljske propagande, ali da su to bili pojedini primjeri.

Mnogi svećenici Katoličke crkve nisu se ni nakon završetka Drugog svjetskog rata pomirili sa korjenitim promjenama društvenog sistema u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini). Zbog toga novi organi vlasti u Bosni i Hercegovini nisu bili nimalo zadovoljni stavovima i aktivnostima Katoličke crkve ni u poslijeratnom razdoblju. Republička komisija za vjerska pitanja je zbog toga ocijenila da je jedan dio svećenika Katoličke crkve i poslije rata radio na potkopavanju ustavnog poretka nove jugoslovenske države. „Jedan dio njih je i poslije rata učestvovao u pomaganju oružanih bandi, stvaranju ilegalnih terorističkih organizacija i u širenju lažne propagande. Takva aktivnost naročito je dolazila do izražaja u borbi protiv sprovođenja revolucionarnih mjera neposredno poslije rata. (...) Kler Rimokatoličke crkve je također zloupotrebljavao vjerska osjećanja vjernika u političke svrhe i sl.“¹² Kritike čelnika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini protiv nove vlasti nisu prestale ni tokom 1960-ih godina. Tako je, prema informacijama koje su bile dostavljene Izvršnom vijeću Socijalističke republike Bosne i Hercegovine, mostarski biskup Petar Čule, u propovijedi koju je održao u Blagaju kod Mostara, okupljenim vjernicima poručio da su „oni koji ne vjeruju u boga i crkvu zli ljudi“ i da će ih „stići božja kazna“.¹³ U istom obraćanju vjernicima biskup Čule je, također, „osuđivao poroke kojima je sklona omladina, kao što

¹¹ AJ, SKVP, 144-50-422, *Izveštaj Upravnog odbora Udruženja katoličkih svećenika Narodne republike Bosne i Hercegovine „Dobri pastir“ za četvrtu skupštinu, Sarajevo, 27. i 28.9.1960.*

¹² ABiH, KZVP, kut. 10, br. 174/1960, *O nekim problemima iz odnosa organa vlasti i Rimokatoličke crkve i svećenika u Bosni i Hercegovini. Materijal za savjetovanje sa predsjednicima vjerskih komisija NOS-a, 1960.*

¹³ AJ, SKVP, 144-67-524, *Dopis Miloja Dilparića Izvršnom veću Socijalističke republike Bosne i Hercegovine i Komisiji za vjerska pitanja, 30.6.1963.*

su ples, praćenje mode i sl.“¹⁴ Također, on se tom prilikom dotakao i pitanja mješovitih brakova koje je okarakterizirao kao „nesrećne i bezvrijedne“. Zbog ovakvih informacija čelnici Savezne komisije za vjerska pitanja tražili su od predstavnika vlasti u Bosni i Hercegovini da dodatno provjere ove informacije i da, ukoliko se utvrdi da su ovi navodi tačni, „neko u Mostaru pozove Čulea i oštro mu skrene pažnju na ovakve ispade“.¹⁵

„Pozitivne tendencije“ među svećenicama Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini

Jedan dio svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, iz različitih razloga, opredijelio se za saradnju sa novim organima vlasti. Prema podacima sadržanim u arhivskoj građi njihov uticaj je u početnom razdoblju nakon završetka Drugog svjetskog rata bio slab da bi u tom periodu mogli bitnije uticati na stavove i odnos Katoličke crkve prema državi. Na odnos ovog dijela svećenika Katoličke crkve prema novim organima vlasti, između ostalog, uticali su sljedeći faktori: unutrašnja stabilizacija prilika u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini), popravljavanje vanjskopolitičke pozicije nove države, intenzivne političke aktivnosti partijskih i državnih struktura na terenu, kao i represivne mjere koje su uticale da dio svećenika „shvati da od prevratničke djelatnosti nema ništa, da će izgubiti veliki broj svojih kadrova, da će onemogućiti podizanje podmlatka, pa kod njih sazrijeva mišljenje da je korisnije lojalno se držati i saradivati sa organima vlasti“.¹⁶ „Pozitivni“ svećenici Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, kako su ih nazivali u dokumentima savezne i republičke Komisija za vjerska pitanja, nisu pristajali na konfrontaciju s državom i tražili su uspostavljanje dijaloga i saradnje između Crkve i države. Neki od najistaknutijih predstavnika ove grupacije svećenika bili su: fra Bono Ostojić, dr. Karlo Karin, fra Mile Leko, fra Josip Markušić, fra Serafin Dodig, fra Kruno Misilo i drugi.¹⁷ Nosioci „pozitivnih tendencija“ među svećenstvom, prema ocjeni Komisije za vjerska pitanja, su shvatili važnost uspostavljanja komunikacije i kontakata sa organima državne vlasti i štetnost negativnog odnosa Katoličke crkve prema državi. Njihov cilj je bio da promijene metode rješavanja problema između Crkve i države i da izgrade „put koji će odgovarati interesima svećeničkog staleža, interesima crkve i interesima državne zajednice, a da se pritom ni najmanje ne zadire u oblast dogmatsko-kanonskih

---

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ ABiH, KZVP, kut. 10, br. 174/1960, *O nekim problemima iz odnosa između organa vlasti i Rimokatoličke crkve i svećenika u Bosni i Hercegovini. Materijal za savjetovanje sa predsjednicima vjerskih komisija NOS-a*, 1960.

¹⁷ ABiH, KZVP, kut. 10, br. 178/1960, *Informacija o Udruženju katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine*, 1960.

načela Rimokatoličke crkve.¹⁸ Na fonu zalaganja za izgradnju novog *modus vivendija* između države i Katoličke crkve fra Bono Ostojić je poručio: *Danas se poznamo, danas se odnosimo drugarski jedni prema drugima, danas imamo zajednički jezik, kojim razgovaramo i razumijemo se. I danas nema više ni jednog socijaliste ili komuniste, koji će ozbiljno reći, da svećeniku nema mjesta u socijalističkom poretku, a isto tako nema više ni jednog savjesnog svećenika, koji može tvrditi, da nije mogao živjeti, raditi i biti na dobroj nozi sa socijalističkom vlašću* (kurziv D. B).¹⁹

Svećenici koji su se zalagali za saradnju s organima vlasti bili su i nosioci aktivnosti s ciljem formiranja Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“. Aktivnosti u pravcu osnivanja Udruženja svećenika u Bosni i Hercegovini pokrenute su 1949. godine, a glavni nosioci ovog projekta bili su bosanski franjevci. Prema zapažanju predstavnika Komisije za vjerska pitanja razlog zašto su franjevci prvi stupili u Udruženje zasnivao se na činjenici da su oni bili samostalniji i manje podložni uticaju biskupa. Uz to, i njihovo historijsko iskustvo (franjevci su u prošlosti nalazili zajednički jezik sa svakom vlašću) upućivalo ih je na zaključak da je potrebno stvarati kompromise.²⁰ Uprkos zabranama i upozorenjima Katoličke crkve, osnivačka skupština udruženja „Dobri pastir“ održana je u Sarajevu 25. i 26. januara 1950. godine. Najveći broj svećenika, njih 168 ili oko 85% od ukupnog broja svećenika u Bosni i Hercegovini, učlanilo se odmah u Udruženje.²¹ Među glavnim programskim ciljevima Udruženja istaknuto je sljedeće:

- a) „Pomagati i organizovati rad svećenika u pogledu vjerskog poučavanja katoličkih vjernika u kršćanskim istinama i moralnim načelima, na osnovu kojih će se odgajati, da mišljenjem i životom budu odana djeca Katoličke crkve i vjerni sljedbenici evanđeoskih nauka. U tu svrhu će nastojati oko izdavanja vjerskih časopisa, godišnjih kalendara, molitvenika, te drugih vjerskih poučnih knjižica;
- b) Okupljati katoličke svećenike svoga područja, koji će u duhu tradicije svećenika – rodoljuba iz prošlosti međusobno gajiti osjećaj ljubavi i odanosti prema svojoj domovini i svom narodu, te pomagati narodu u izgradnji zemlje u okviru opće narodne organizacije NF-a;
- c) U duhu tekovina Narodnooslobodilačke borbe raditi na produbljanju ljubavi i bratstvu među narodima Jugoslavije;

¹⁸ Isto.

¹⁹ AJ, SKVP, 144-26-280, *Zapisnik međudruštvenog sastanka katoličkih svećenika u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji*, održan 8.5.1958. godine u Novom Sadu.

²⁰ ABiH, KZVP, kut. 10, br. 174/1960, *O nekim problemima iz odnosa između organa vlasti i Rimokatoličke crkve i svećenika u Bosni i Hercegovini. Materijal za savjetovanje sa predsjednicima vjerskih komisija NOS-a*, 1960.

²¹ AJ, SKVP, 144-50-422, *Desetogodišnjica Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“ 1950-1960. Referat Karla Karina*, 1960.

- d) Širiti među katoličkim svećenicima svoga područja duh bratske ljubavi, povezanosti i sloge, pružati im pomoć za napredak u naobrazbi i duhovnom životu, te promicati opću, moralnu i materijalnu dobrobit svećenika; pružati pomoć siromašnim, bolesnim i iznemoglim svećenicima, siromašnim crkvama i drugim crkvenim ustanovama putem Zadruge;
- e) Voditi brigu za održavanjem i čuvanjem crkvenih arhiva, knjižnica i muzealnih zbirki, promicati proučavanje naše crkvene prošlosti, skupljati crkvene umjetnine i voditi brigu za umjetničku skladnost crkvenih građevina i drugih crkvenih objekata, u vezi s mjesnim redovničkim ordinarijima, a uz potporu narodnih vlasti, nastojati oko uzdržavanja i prosperiteta ustanova za svećenički podmladak.²²

Osim rješavanja konkretnih problema vjernika članovi udruženja „Dobri pastir“ suprotstavljali su se i propagandi ustaške emigracije. U tom smislu istaknuti članovi ovog Udruženja ukazivali su na štetnost takve politike i važnost izgradnje bratstva i jedinstva među jugoslavenskim narodima. Tako je fra Josip Markušić pisao: „(...) ja volim svoju domovinu kao kršćanin, kao katolik, kao rimokatolik, kao svećenik crkve, ne manje nego što su i naši stari volili ove naše oblasti, kad se borahu protiv nasrtljivaca Talijana, zatim Germana, pa Mađara, Turaka i ostalih“.²³ Fra Mile Leko je, naglašavajući važnost jedinstva različitih naroda u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji, istakao: „(...) ostajući čvrsti u vjerskim istinama i naukama, ipak trebamo u današnjim prilikama osobito naglasiti temeljnu zasadu Evanđelja, a to je, širiti riječima i djelom ljubav, bratstvo i jedinstvo među ljudima, a konkretno među našim narodima“.²⁴ Ukazujući na važnost da se iz prošlosti izvuku korisne pouke dr. Karlo Karin je poručio: „Ne smijemo dozvoliti da se više ikad ponove strahoviti i jezivi prizori na korist tuđina, koji je tu borbu iskorištavao za svoje mračne ciljeve porobljavanja i istrebljenja naših naroda“.²⁵ U sličnom tonu je govorio i fra Rastislav Drljić ističući da je njegova želja da „naše društvo bude rasadnik misli međusobne ljubavi, bratstva i jedinstva među svima nama, među svećenicima drugih konfesija i među svim narodima FNRJ“.²⁶ O ulozi svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini govorio je i fra Tomislav Ostojčić poručujući da članovi Udruženja trebaju biti „vjerni i odani sinove svoje crkve i vjerni i odani sinovi svoje domovine, da svuda šire i učvršćuju jednu od najvećih tekovina Narodne revolucije – bratstvo i jedinstvo naših naroda na slikovitom narodnom i vjerskom mozaiku naše Republike“.²⁷

²² ABiH, KZVP, kut. 10, br. 178/1960, *Informacija o Udruženju katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine, 1960.*

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

Katolička crkva nije odobravalala rad Udruženja proglašavajući ga za organizaciju koja nije uređena u skladu s crkvenim kanonima. Biskupska konferencija je 26. aprila 1950. godine zaključila da se članstvo u udruženjima „ne preporučuje“ (*Non expedit*). S obzirom da ovi zaključci nisu polučili očekivane rezultate biskupska konferencija je 26. septembra 1952. godine uputila memorandum Predsjedništvu vlade FNRJ u kojem je naglasila da udruženja ne poštuju crkveno pravo, kao i da nisu pod nadzorom Biskupske konferencije. U vezi s tim biskupi su usvojili izjavu *Non licet* (zabranjuje se), kojom su kategorički osudili formiranje staleških udruženja katoličkih svećenika i zabranili njihovo formiranje.²⁸ Ipak, bez obzira na stavove vrha Katoličke crkve, broj članova Udruženja u Bosni i Hercegovini je nastavio postepeno rasti i u narednim godinama. Prema pokazateljima Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine početkom 1960-ih godina u Bosni i Hercegovini su djelovala 342 svećenika, a u Udruženje je bilo učlanjeno njih 310. Najviše su u Udruženju bili zastupljeni bosanski franjevci, tako da je od njih 230 u Udruženju djelovao 191 franjevac.²⁹

Politika „raslojavanja i diferenciranja“ svećenika Katoličke crkve

„Pocijepanost klera“ tretirana je kao pozitivan rezultat rada organa nove vlasti, jer su, prema njihovim ocjenama, u prvim poslijeratnim godinama predstavnici vjerskih zajednica imali u cjelini neprijateljski odnos prema novostvorenoj socijalističkoj jugoslovenskoj državi. Zbog toga je Komisija za vjerska pitanja (savezna i republička) kontinuirano ukazivala na važnost sprovođenja politike „raslojavanja i diferenciranja“ unutar vjerskih zajednica.³⁰ Prema zapažanjima Savezne komisije za vjerska pitanja do poslijeratne „diferencijacije“ među svećenicima došlo je primarno zbog njihovih stavova u vezi s odnosom država – Katolička crkva. Jedni su smatrali da je poželjno i korisno uspostaviti komunikaciju sa novostvorenim organima vlasti, dok su

²⁸ AJ, SKVP, 144-58-477, *Formiranje, rad i razvoj staleškog udruženja katoličkih svećenika u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini*.

²⁹ Ocjenjujući stanje u Hercegovini Komisija za vjerska pitanja je, između ostalog, navela sljedeće: „Najteža je još uvijek situacija u Hercegovini. Tamo ima ukupno 67 svećenika, a učlanjenih u Udruženje ima 45 ili 67,1%. Svi članovi Udruženja su franjevci. Svjetovnih svećenika ima ukupno 22, a nijedan nije član Udruženja. Udruženje kao organizacija postoji i tamo, ali je iz poznatih razloga pasivno. Sve što smo tamo pokušali nije uspjelo. No, ovo Udruženje u Hercegovini se mora održati, jer njegovo postojanje veoma mnogo znači. Trebalo bi da se aktiviraju na liniji Udruženja svećenici koji ne pripadaju mostarskoj biskupiji, a pripadaju Mostarskom srezu (Prozor, Ščit, dio Livanjskog sreza itd)“ ABIH, KZVP, kut. 10, br. 178/1960, *Informacija o Udruženju katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine*, 1960.

³⁰ AJ, SKVP, 144-137-742. *Politička i vjerska djelatnost klera*.

drugi zadržali negativan odnos. Osim ove dvije grupacije postojala je i treća skupina koja se držala „nekako na sredini i bila je vrlo kolebljiva“.³¹

U izvještajima Savezne komisije za vjerska pitanja poslije 1953. godine ukazivano je i na greške lokalnih organa vlasti u odnosu prema vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Tako je u jednom materijalu iz 1954. godine konstatirano da lokalni organi vlasti „nisu uspjeli da borbu protiv reakcionarnog sveštenstva i vernika vode političkim metodama, već su pristupili nezakonitim merama, koje su im izgledale lakše, ali politički svakako štetne. Iz ovih razloga su Predsjednik Republike i drugi državni rukovodioci u svojim izbornim govorima i drugim prilikama osudili takve postupke, a administrativnim putem su odmah poduzete mere da se ovakvi nezakoniti i politički štetni ispadi spreče“.³² Kao razlozi nezakonitog postupanja prema svećenicima Katoličke crkve navedeni su nedostatak političke širine i „pomanjkanje orijentacije od strane viših političkih organizacija“.³³

U drugoj polovini 1950-ih godina Savezna komisija za vjerska pitanja konstatira da je generalno u zemlji došlo do značajnog napretka u normaliziranju odnosa između države i vjerskih zajednica. Primjera radi, u Izvještaju za 1957. godinu, Savezna komisija za vjerska pitanja navodi da su postignuti važni rezultati „u diferenciranju i odvajanju vernika, nižeg sveštenstva, pa i dela višeg od uticaja najreakcionarnijih delova sveštenstva (...) koji su neprijateljski raspoloženi prema novoj Jugoslaviji“.³⁴ Ipak, članovi Komisije su istakli da se ova ocjena ne odnosi na Katoličku crkvu u kojoj su još uvijek bile snažne aktivnosti „reakcionarnog dela klera“.³⁵

Dvije godine kasnije, u zvaničnim materijalima za sjednicu Odbora za unutrašnju politiku Saveznog izvršnog vijeća, konstatirano je da su se posljednjih godina desili, kako u aktivnostima vjerskih zajednica, tako i u odnosima vjerskih zajednica prema državi, mnogi potezi koji govore da se odnosi popravljaju i unaprjeđuju. Usljed jačanja odnosa sa Srpskom pravoslavnom crkvom i Islamskom zajednicom, kao i vanjskopolitičkih i unutrašnjopolitičkih postignuća u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini), došlo je i do snažnijeg jačanja „diferenciranja u Rimokatoličkoj crkvi. Diferencijacija je rasla ne samo među svećenicima, nego je dobila i ozbiljnu formu neslaganja među biskupima. Grupa biskupa koja je bila za traženje puteva ka poboljšanju odnosa sa državom dobijala je češće podršku srednje grupe biskupa, a grupa biskupa koja je gurala na zaoštavanje odnosa sa državom ostajala je po nizu pitanja u manjini. Ova diferencijacija kod svećenika i kod biskupa bila je potpomognuta široko razvijenim raspoloženjem vernika da se traže putevi sređivanja odnosa sa državom i njihovim otporom da podržavaju liniju

³¹ AJ, SKVP, 144-58-477. *Formiranje, rad i razvoj staleškog udruženja katoličkih svećenika u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini.*

³² AJ, SKVP, 144-10-164, *Odnos vjerskih zajednica prema državi, 1954.*

³³ *Isto.*

³⁴ AJ, SKVP, 144-23-259, *Izvještaj za 1957. godinu.*

³⁵ *Isto.*

zaoštavanje odnosa sa državom i liniju zloupotreba crkve i verskog života u političke crkve. (...) Sve je ovo stvorilo pogodnu situaciju da se u odnosima državnih organa prema pojedinim biskupima i sveštenicima, političkim radom političkih organizacija na terenu, ova diferencijacija dalje produbi i postignu izvesni početni uspjesi u sređivanju odnosa bar s predstavnicima Rimokatoličke crkve u zemlji. Međutim, u tom pogledu ne samo da takva aktivnost nije dovoljno razvijena, nego se uporedo pravilo niz pogrešnih postupaka koji su otežali ova nastojanja³⁶. O važnosti „diferencijacije“ govorilo se i u materijalima Savezne komisije za vjerska pitanja u 1959. godini. U njima se ukazuje da među glavnim prioritetima mora biti sistematski rad na „diferencijaciji“ među „višim klerom“, a prije svega „među biskupima, kanonicima i dekanima“.³⁷ Na savjetovanju, koje je u 1959. godini organizirala Komisija za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Narodne republike Bosne i Hercegovine, iskazana je konstatacija da je usljed primjene Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica došlo do „diferenciranja“ među sveštenicima Katoličke crkve. Prema ocjenama učesnika savjetovanja, „jedan manji dio istupa otvoreno za saradnju sa narodnim vlastima i njihova se aktivnost održava u radu Udruženja. Naš odnos prema tim sveštenicima treba da bude korektan i da im pružamo podršku. Veći dio nižeg svećenstva zauzima lojalan stav, ali pasivan stav našta vjerovatno utiče i strah od pretpostavljenih. Potrebno je ubuduće imati više kontakata sa njima i na njih djelovati kako bi njihovo držanje bilo što pozitivnije. Jedan dio svećenika stoji van Udruženja. Među njima je većina onih koji nisu prijateljski raspoloženi prema našoj zemlji. (...) Treba nastojati da se i ova grupacija diferencira i izoluju najreakcionarniji svećenici /Majić, Čekada i sl“.³⁸

Aktivnosti „diferenciranja“ svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini nastavljene su i početkom 1960-ih godina. Na proširenoj sjednici Komisija za vjerska pitanja Narodne republike Bosne i Hercegovine, održanoj u 1962. godini, ocijenjeno je da su napravljeni određeni rezultati na planu „potpunije depolitizacije i diferencijacije u redovima nižih svećenika“.³⁹ Tom prilikom lokalnim organima vlasti je skrenuta pažnja da se u ispoljavanju i razvijanju vjerskog života moraju poštivati zakonska prava vjerskih zajednica. U vjerski život se ne smiju unositi politički motivi, a isto tako svim predstavnicima organa vlasti je skrenuta pažnja da „administrativno gušenje vjerskog života nije nikome dopušteno, jer to stvara mnogostruko štetne

³⁶ ABiH, KZVP, kut. 18. *Informacija o nekim pitanjima iz odnosa sa verskim zajednicama. Materijal za 3 tačku dnevnog reda sednice Odbora za unutrašnju politiku SIV-a zakazane za 1.4.1959. godine.*

³⁷ ABiH, KZVP, kut. 7, *Podaci za naredno savjetovanje u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, 1959.*

³⁸ ABiH, KZVP, kut. 7, *Izvod iz zapisnika sa savjetovanja koje je organizovala Komisija za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Narodne republike Bosne i Hercegovine, 10.2.1959.*

³⁹ ABiH, KZVP, kut. 18, br. 23/1962, *Zaključci sa proširene sjednice Komisije za vjerska pitanja Narodne republike Bosne i Hercegovine, 16.5.1962.*

posljedice“.⁴⁰ Također, zaključeno je da su „neodrživa shvatanja da je svaki svećenik ujedno i neprijatelj zemlje samo zato što nosi svećeničku odjeću i da je njegovo, po zakonu dozvoljeno vjersko djelovanje, isto što i političko neprijateljstvo“.⁴¹

Pitanju „diferencijacije klera“ poklanjana je pažnja i u 1963. godini. U Informaciji Republičke komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine o djelovanju Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“ ukazano je da je „nedovoljno korištena uloga vjernika u procesu depolitizacije i diferencijacije katoličkog klera, osobito na nekim područjima, na primjer, u Hercegovini“.⁴² Uz to, preporučeno je da se ne treba samo oslanjati na kontakte s čelnicama Udruženja, već da treba širiti mrežu aktivista Udruženja u pododborima. Komisija za vjerska pitanja je ocijenila da treba pojačati takvu orijentaciju u narednim godinama jer se u praksi pokazalo da su i oni svećenici koji su imali ekstremno držanje nakon dijaloga i stupanja u Udruženje počeli da sarađuju s organima vlasti. U tom smislu je ukazano da ni predstavnici vlasti „nisu uvijek bili dovoljno strpljivi da istraju u radu sa svećenicima“, te da su „pokazivali previše uskosti, počev od Republičke komisije, sreskih i opštinskih komisija i drugih organa i društveno političkih organizacija tako da su ponekad bili pretjerani zahtjevi organa vlasti u odnosu na svećenike“.⁴³ U vezi s tim upućena je instrukcija da se u narednom razdoblju „ne ide u krajnost“ i da se „pokazuje više istrajnosti i elastičnosti i sa katoličkim klerom (...) jer je jedino takvim radom moguće postići željene rezultate“.⁴⁴

Svjetsni užasnog ratnog naslijeđa i krvoprolića na tlu Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, predstavnici organa nove vlasti su naročito vodili računa da suzbijaju sve pojave izazivanja i raspirivanja nacionalizma i šovinizma. Za organe nove vlasti posebno je bilo značajno da se „pozitivni“ svećenici Katoličke crkve aktivno uključe u borbu protiv svih oblika širenja mržnje među bosanskohercegovačkim narodima. Prema saznanjima Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine i početkom 1960-ih godina u aktivnostima dijela svećenika još uvijek je dolazilo i do „šovinističkih ispada, naročito kada je riječ o mješovitim brakovima“.⁴⁵ Ipak, Komisija je konstatala da je „raspirivanja šovinizma, u klasičnom smislu riječi, u posljednje vrijeme nema u tako izrazitim primjerima“.⁴⁶ U zaključima sa proširene sjednice Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, održanoj 1962. godine, upozoreno je, između ostalog, na sljedeće: *Ne smije se*

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² AJ, SKVP, 144-66-523, *Informacija o Udruženju katoličkih svećenika Socijalističke republike Bosne i Hercegovine „Dobri pastir“*, 17.5.1963.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ ABiH, KZVP, kut. 10, br. 174/1960, *O nekim problemima iz odnosa između organa vlasti i Rimokatoličke crkve i svećenika u Bosni i Hercegovini. Materijal za savjetovanje sa predsjednicima vjerskih komisija NOS-a*, 1960.

⁴⁶ Isto.

dozvoliti da se kroz vjersko djelovanje poistovjećuje vjera i nacija – hrvatstvo i katoličanstvo, srpstvo i pravoslavlje, muslimanstvo (kao izraz etničke pripadnosti) i islamstvo, u čemu se najčešće naziru korijeni šovinizma i vjerske netrpeljivosti. To bi trebalo strpljivo objašnjavati vjernicima i svećenicima zahtijevajući da se pridržavaju zakonskih propisa. U slučajevima namjernog šovinističkog djelovanja treba se vrlo energično boriti svim zakonskim i političkim sredstvima ne praveći bilo kakve izuzetke. (...) Ovom zadatku treba prilaziti uporno, ali krajnje oprezno, postepeno i taktično. Treba imati na umu da će to na nekim područjima biti duži proces zbog čega ne treba činiti pre nagljene korake (kurziv D. B).⁴⁷

Dodjeljivanje odlikovanja „pozitivnim“ svećenicima Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini

Državni organi primjenjivali su različite metode s ciljem afirmacije i podrške „pozitivnim“ svećenicima⁴⁸ unutar Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini. Jedna od korištenih metoda, naročito poslije donošenja *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica*, jeste i državna politika dodjeljivanja odlikovanja zaslužnim svećenicima. Kako i s kojim argumentima su dodjeljivana odlikovanja svećenicima Katoličke crkve posebno je vidljivo, iz dopisa koji je u jesen 1960. godine Republička komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine dostavila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja. U Prijedlogu za davanje odlikovanja nekim svećenicima u Bosni i Hercegovini Komisija je napomenula da je ovaj prijedlog usvojen od strane Republičke komisije za vjerska pitanja, kao i Komisije za odlikovanja. Komisija je predložila šest svećenika Katoličke crkve za odlikovanja:

⁴⁷ ABiH, KZVP, kut. 18, br. 23/1962, *Zaključci sa proširene sjednice Komisije za vjerska pitanja Narodne republike Bosne i Hercegovine*, 16.5.1962.

⁴⁸ Prema ocjeni Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine iz 1959. godine postojala je pozitivna grupa svećenika unutar Udruženja katoličkih svećenika koja je težila “punoj normalizaciji odnosa države i crkve. U toj grupi najviše su se isticali fra Bono Ostojić, iz Kreševa, Dr. Karlo Karin, iz Sarajeva, fra Kruno Misilo, iz Kreševa, fra Serafin Dodig, iz Humca, Dr. Mato Matošević, iz Zenice, fra Valerije Jurić, iz Tolise, fra Rasko Drljić, iz Visokog, fra Anto Tolić, iz Doboja, fra Tomislav Ostojić, iz Sarajeva, fra Ante Perković, iz Kupresa, fra Mladen Lucić, iz Šćita, fra Bono Ravlić, iz Gradačca, fra Ivo Marković, iz Guča Gore, Don Grga Blažević, iz Prijedora, fra Vitomir Jeličić, iz Rima, fra Bosiljko Bekavac, iz SAD-a, fra Teofil Leko, iz Šujice, fra Floro Čulinović, iz Žepča, fra Stanko Karin, iz Doca, Don Stjepan Stjepan Sokolović, iz Komušine, fra Branko Krilić, iz Fojnice, fra Berislav Kalfić, iz Brčkog, Don Alojzije Atljija, iz Bihaća, fra Bogdan Čubela, iz Mostara, fra Zlatko Sivlić, iz Posušja, fra Bono Šapina, iz Sarajeva, fra Vijeko Kulijer, iz Brestovskog, itd. Ovu grupu podržavaju izvjesni ugledni svećenici, raniji funkcioneri Franjevačkog reda (fra Jozo Markušić, iz Jajca, fra Mile Leko, iz Mostara, i još neki)“. ABiH, KZVP, kut. 7, br. 16/59, *Informacija o nekim problemima u odnosima vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini kojima se bavila Komisija za vjerska pitanja*, 1959.

- 1) Ostojić fra Tomislav za Orden republike I reda,⁴⁹
- 2) Blažević Grga za Orden republike II reda,⁵⁰
- 3) Matošević dr. Mato za Orden republike II reda,⁵¹

⁴⁹ Ostojić fra Tomislav “rođen je 14. jula u Fojnici, srez Sarajevo. Za vrijeme Narodnooslobodilačkog rata nalazio se u svojstvu gvardijana franjevačkog samostana i Sjemeništa u Visokom, zatim u istom svojstvu u Franjevačkom samostanu u Fojnici. Nije se bavio politikom. Po oslobođenju zauzeo je pozitivan stav prema novom društveno-političkom poretku u našoj zemlji. To je bilo od velikog značaja, jer kao svećenik, kao dugogodišnji profesor u sjemeništu i kao gvardijan samostana (...) uživa veliki uticaj i autoritet u krugovima katoličkih svećenika – franjevaca, što je znatno doprinijelo da svećenici realnije sagledaju društvenu stvarnost naše zemlje. Kad se je, prije deset godina, prišlo osnivanju Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine, u to vrijeme jedine neposredne veze između države i katoličkog klera u našoj zemlji, fra Tomislav Ostojić bio je jedan od inicijatora formiranja Udruženja. Dalje je, u toku vremena, u znatnoj mjeri doprinio uređivanju odnosa organa narodne vlasti i nižeg katoličkog klera na terenu. Po odlasku fra Bone Ostojića sa dužnosti predsjednika Glavnog odbora Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine ‘Dobri pastir’ za predsjednika je izabran fra Tomislav Ostojić, na kojoj se funkciji i sada nalazi. Fra Tomislav Ostojić istinski radi na učvršćivanju i razvijanju bratstva i jedinstva naših naroda, a također se deklarirše za saradnju između crkve i države u duhu ustavnih načela o vjerskoj slobodi građana. Predlaže se za Orden Republike I reda.” AJ, SKVP, 144-45-397, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 1960; ABiH, KZVP, kut. 9, br. 355/60, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 28.10.1960.

⁵⁰ Blažević Grga je rođen 2. maja 1897. godine u Sanskom Mostu. “Svršio je katolički teološki fakultet. Za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe živio je kao katolički župnik u Bosanskom Novom. Nije se bavio politikom. Po oslobođenju je odmah pokazao da je shvatio novu društveno političku stvarnost u našoj zemlji. Kada se je 1950. godine pojavila akcija među katoličkim sveštenicima u Bosni i Hercegovini da osnuju svoje staleško udruženje, Grga Blažević (...) pridružio se toj akciji i smatra se jednim od osnivača Udruženja. Biran je odmah u početku za potpredsjednika Glavnog odbora i u tom svojstvu i sada fungira. Pored toga, predsjednik je Pododbora Udruženja za Bosansku Krajinu. Kao potpredsjednik Glavnog odbora Udruženja doprinio je veoma znatno da se udruženje učvrsti i afirmira. Grga Blažević je također jedan od najistaknutijih katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini na liniji zalaganja za što bolje odnose između katoličkog klera i predstavnika organa narodne vlasti. Ne samo da se lično deklarirao u tom smislu, nego je propagirao takav stav u svojim krugovima katoličkih svećenika, na koje nije bez uticaja. To je uzrokovalo da je navukao neraspoloženje protiv sebe od strane biskupa i jedno se vrijeme nalazio u situaciji da zbog takvog stava povuče i konzekvence, ali je, zahvaljujući ličnoj elastičnosti i inteligenciji uspio da sve do sada sačuva crkveni status. Predlaže se za Orden Republike II reda”. AJ, SKVP, 144-45-397, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 1960; ABiH, KZVP, kut. 9, br. 355/60, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 28.10.1960.

⁵¹ Matošević dr. Mato je rođen 7. februara 1908. godine u Bili, općina Vitez. “Ima svršen Teološki fakultet i Pravni fakultet sa doktoratom. Za vrijeme rata dr. Matošević je služio kao župnik u Varešu i nekim drugim mjestima i imao je dobro držanje. Dr. Matošević važi kao vrlo korektan, obrazovan i taktičan katolički svećenik s vrlo realnim pogledom na socijalistički društveno-državni sistem naše zemlje. On stalno pokazuje da je svjestan toga od kolike su štete za Katoličku crkvu nesređeni odnosi sa državom i zalaže se za sređivanje tih odnosa. U Udruženju katoličkih svećenika vidio je jednu od najefikasnijih formi veze klera sa državom u datoj fazi odnosa Katoličke crkve prema FNRJ, te je u okviru Udruženja razvio dosta široku i solidnu aktivnost od njegovog osnivanja do danas, čiji je također i potpredsjednik Glavnog odbora. Predlaže se za Orden Republike II reda.” AJ, SKVP, 144-45-397, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 1960; ABiH, KZVP, kut. 9, br. 355/60, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 28.10.1960.

- 4) Misilo fra Kruno za Orden republike I reda,⁵²
- 5) Jurić fra Valerije za Orden republike II reda,⁵³
- 6) Tolić fra Anto za Orden republike II reda.⁵⁴

⁵² Misilo fra Kruno je rođen 21. januara 1903. godine u Kreševu. „Svršio je Katolički teološki fakultet i važi kao specijalista za crkvenu arheologiju. Za vrijeme rata živio je u Sarajevu vršeći funkciju provincijala franjevačke 'Bosna Srebrena'. Ne samo da se nije nalazio na strani okupatora, nego je aktivno radio za NOP direktno ili indirektno saradujući s Vladimirom Perićem – Valterom. Izvjesne indicije ove saradnje doprle su do ustaškog ministra Lorkovića koji umalo nije prema njemu istupio s najgorim represalijama. Malo je nedostajalo da bude izveden na strijeljanje. Pri završetku rata Kruno Misilo je, na prijedlog ratnog zločinca sarajevskog nadbiskupa Ivana Šarića prinudno avionom bio poveden u Zagreb da bi konačno, također prinudno, bio izveden iz zemlje, ali se spasio bjegstvom i krio do konačnog oslobođenja. Po oslobođenju živio je kraće vrijeme rezignirano razočaran zbog toga što njegove ratne zasluge odmah u početku nisu bile priznate i cijenjene, ali je u vrijeme osnivanja Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine razvio veliku aktivnost i u toku proteklog desetogodišnjeg vremenskog razdoblja djelovao kao jedan od njegovih glavnih aktera. Uopšte, fra Kruno Misilo važi kao jedan od najpozitivnijih katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini. Predlaže se za Orden Republike I reda. AJ, SKVP, 144-45-397, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 1960; ABiH, KZVP, kut. 9, br. 355/60, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 28.10.1960.

⁵³ Jurić fra Valerije rođen je 3. aprila 1914. godine u Donjoj Mahali (Brčko). „Svršio je Katolički teološki fakultet. Za vrijeme rata živio je kao katolički župnik u raznim mjestima na području Tuzle i Brčkog. Aktivno je pomagao NOP. Po oslobođenju zemlje fra Valerije Jurić stalno je radio na uspostavljanju dobrih odnosa između katoličkog klera i organa narodne vlasti. U formiranju Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine 'Dobri pastir' fra Valerije Jurić uzeo je aktivnog učešća, jedan je od energičnih pobornika Udruženja i vrši u njemu odgovorne funkcije (član Glavnog odbora i predsjednik Pododbora Udruženja za područje Tuzla – Brčko). Njegova je zasluga što je većina katoličkih svećenika sa spomenutog područja stupila u Udruženje. Uživa neosporan ugled i autoritet u krugovima katoličkog svećenstva bez obzira da li su u pitanju članovi ili nečlanovi Udruženja. Fra Valerije Jurić jedan je od najrodoljubivijih franjevaca u Bosni i Hercegovini, o čemu je pružio niz dokaza kako u vrijeme rata tako i poslije rata. Predlaže se za Orden Republike II reda“. AJ, SKVP, 144-45-397, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 1960; ABiH, KZVP, kut. 9, br. 355/60, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 28.10.1960.

⁵⁴ Tolić fra Ante rođen je 25. marta 1909. godine u Potočanima (Foča). „Svršio je Katolički teološki fakultet. Za sve vrijeme rata nalazio se kao franjevac – redovnik u samostanu Plehan. U ratu je imao dobro držanje. Po oslobođenju zemlje fra Anto Tolić je našao se, kao katolički župnik, na području odmetničkih elemenata koji su pokušavali da ga pridobiju za saradnju, što je on energično i uspješno odbio. Iz toga je, pored ostalog, vidljivo da je fra Ante Tolić od samog početka realno shvatao i ocjenjivao društveno-političke odnose u našoj zemlji nastale kao posljedica Narodnooslobodilačke borbe i naše revolucije. Fra Ante Tolić, iako katolički svećenik, među prvima je prihvatio i sprovodio u život sve mjere nove države i ne samo da je lično akceptirao te mjere, nego ih je i objašnjavao vjernicima, stupao je u kooperaciju sa zemljoradničkom zadrugom i sl, zbog čega je kritikovan i direktno napadan od strane reakcionarnih elemenata iz reda katoličkog svećenstva. Također, fra Ante Tolić jedan je od osnivača i vrlo aktivnih aktera Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine 'Dobri pastir' u kom stalno funkcira kao član Glavnog odbora. Predlaže se za Orden Republike II reda“. AJ, SKVP, 144-45-397, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 1960; ABiH, KZVP, kut. 9, br. 355/60, *Predlog za davanje odlikovanja nekim sveštenicima u Bosni i Hercegovini*, 28.10.1960.

Analiza dostupnih biografskih podataka predloženih kandidata govori da su organi vlasti pažljivo vodili računa koji će svećenici doći na listu predloženih kandidata za odlikovanje. Pozitivan stav prema novom socijalističkom društvenom poretku, aktivna participacija u osnivanju Udruženja katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini, lojalno držanje, patriotizam prema socijalističkoj Jugoslaviji i doprinos u razvoju organizacije Udruženja katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini neki su od važnijih razloga koji su uticali na odabir kandidata za odlikovanje. Odlikujući „pozitivne“ svećenike državna politika je isticala važnost političke podobnosti u unutrašnjoj strukturi vjerskih zajednica, a s druge strane, osiguravala je dodatnu vrstu podrške svojoj politici, kao i nastavku započetog procesa „diferencijacije“ među svećenstvom.

Zaključak

Komunistička vlast u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini) smatrala je da samo potpuno odvajanje vjerskih zajednica od države može osigurati ravnopravnost vjerskim zajednicama i zaštititi najvažniju tekovinu narodnooslobodilačke borbe – bratstvo i jedinstvo. Mnogi svećenici Katoličke crkve nisu se ni nakon završetka Drugog svjetskog rata pomirili s korjenitim promjenama društvenog sistema zbog čega su, između ostalog, organi vlasti u Bosni i Hercegovini bili nezadovoljni stavovima i aktivnostima Katoličke crkve i u poslijeratnom razdoblju. Republička komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine je smatrala da se jedan dio svećenika Katoličke crkve i poslije rata uključio u rušenje ustavnog poretka nove jugoslovenske države. S druge strane, dio svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, iz različitih razloga, opredijelio se za saradnju sa novim organima vlasti. Prema podacima sadržanim u arhivskoj građi njihov uticaj je u početnom razdoblju nakon završetka Drugog svjetskog rata bio slab da bi u tom periodu mogli bitnije uticati na stavove i odnos Katoličke crkve prema državi. Na aktivnije djelovanje „pozitivnih“ svećenika, između ostalog, uticali su sljedeći faktori: unutrašnja stabilizacija prilika u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini), popravljavanje vanjskopolitičke pozicije nove države, intenziviranje političkih aktivnosti partijskih i državnih struktura na terenu, kao i represivne mjere koje su uticale da dio svećenika shvati da od prevratničke djelatnosti nema ništa, da će izgubiti veliki broj svojih kadrova, kao i da će onemogućiti podizanje podmlatka. Zato je ovaj dio svećenstva smatrao da je korisnije imati lojalan stav prema socijalističkoj Jugoslaviji i saradivati s njenim organima vlasti. „Pozitivni“ svećenici Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, kako su ih nazivali u dokumentima savezne i republičke Komisija za vjerska pitanja, nisu pristajali na konfrontaciju s državom i tražili su uspostavljanje dijaloga i saradnje između Crkve i države. Takvo opredjeljenje ovog dijela svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini podržavali su vladajući krugovi koji su

kontinuirano ukazivali na važnost sprovođenja politike raslojavanja unutar vjerskih zajednica. Nije slučajno korištena riječ – diferencijacija, jer je to u ondašnjoj terminologiji značilo odvajanje „pozitivnog“ svećenstva od uticaja „reakcionarnog“ dijela. Državni organi su primjenjivali različite metode za realiziranje svoje politike unutar Katoličke crkve, kao i za njeno prilagođavanje novom društvenom poretku. Kako je vrijeme proticalo država je, naročito od druge polovine 1950-ih godina, sve više mijenjala kurs i akcenat stavljala na raznovrsne oblike političkog djelovanja među svećenicima. Svoju osnovnu zadaću država je usmjeravala u pravcu izgradnje socijalističkog društva i osiguranja široke podrške za njegov razvoj. Odlikujući „pozitivne“ svećenike državna politika je promovirala dvije važne stvari. Prva je ta što je tim potezom u određenoj mjeri naglašavala važnost političke podobnosti u unutrašnjoj strukturi vjerskih zajednica, a druga, što je vršeci takvu vrstu promocije predstavnika vjerskih zajednica, osiguravala dodatnu vrstu podrške svojoj politici, kao i nastavku započetog procesa diferencijacije među svećenstvom. Aktivnosti s ciljem razdvajanja svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini na „pozitivne“ i „reakcionarne“ nastavljene su i početkom 1960-ih godina. Na proširenoj sjednici Komisije za vjerska pitanja Narodne republike Bosne i Hercegovine, održanoj u 1962. godini, ocijenjeno je da su napravljeni određeni rezultati na planu depolitizacije i diferencijacije u redovima nižih svećenika. Također, lokalnim organima vlasti je skrenuta pažnja da se u ispoljavanju i razvijanju vjerskog života moraju poštivati zakonska prava vjerskih zajednica. Pitanju „diferencijacije klera“ poklanjana je pažnja i u 1963. godini. U Informaciji Republičke komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine o djelovanju Udruženja katolilčkih svećenika „Dobri pastir“ ukazano je da treba u većoj mjeri uključiti vjernike u proces depolitizacije i diferencijacije, kao i nastaviti s započetim procesom raslojavanja unutar Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini.

Summary

The communist government in Yugoslavia (and Bosnia and Herzegovina) believed that only the complete separation of religious communities from the state could ensure equality for religious communities and protect the most important legacy of the national liberation struggle - brotherhood and unity. Many priests of the Catholic Church did not come to terms with radical changes in the social system even after the end of the Second World War, which was the reason, among other things, that the authorities in Bosnia and Herzegovina were dissatisfied with the attitudes and activities of the Catholic Church in the post-war period. The Republic Commission for Religious Affairs of Bosnia and Herzegovina considered that a part of the priests of the Catholic Church had been involved in the overthrow of the constitutional order of the new Yugoslav state even after the war. On the other

hand, some priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina, for various reasons, decided to co-operate with the new authorities. According to the data contained in the archives, their influence in the initial period after the end of the Second World War was weak in that period, so they could not significantly influence the attitudes and relation of the Catholic Church towards the state. The more active work of „positive“ priests was influenced, among other things, by the following factors: internal stabilisation of the situation in Yugoslavia (and Bosnia and Herzegovina), improvement of the new state's foreign policy position, intensification of political activities of party and state structures on the ground, as well as repressive measures that influenced some priests to realise that subversive activities could not happen, that they would lose a large number of their cadres, and that they would make it impossible to raise young priests. That is why this part of the clergy considered it more useful to have a loyal attitude towards socialist Yugoslavia and to co-operate with its authorities. „Positive“ priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina, as they were called in the documents of the Federal and Republican Commission for Religious Affairs, did not agree to a confrontation with the state and demanded the establishment of dialogue and co-operation between the Church and the state. Such a commitment of this part of the priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina was supported by the ruling circles, who continuously pointed out the importance of implementing a policy of stratification within religious communities. The word differentiation was not used by chance, because in the then terminology it meant the separation of the „positive“ clergy from the influence of the „reactionary“ part. The state authorities applied various methods to implement their policy within the Catholic Church, as well as to adapt it to the new social order. As time went on, the state, especially since the second half of the 1950s, changed its course more and more and placed emphasis on various forms of political activity among priests. The state directed its basic task in the direction of building a socialist society and securing broad support for its development. Awarding the „positive“ priests, state policy promoted two important things. The first was that this act emphasised to some extent the importance of political suitability in the internal structure of religious communities, and the second was that by providing this kind of promotion of representatives of religious communities, it provided additional support to its policies and continued the process of differentiation among the clergy. Activities aimed at separating the priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina into „positive“ and „reactionary“ continued in the early 1960s. At the extended session of the Commission for Religious Affairs of the People's Republic of Bosnia and Herzegovina, held in 1962, it was assessed that certain results had been made in terms of de-politicisation and differentiation in the ranks of lower priests. Also, local authorities were reminded that the legal rights of religious communities must be respected in the manifestation and development of religious life. The issue of „differentiation of the clergy“ was also addressed in 1963. The

Information of the Republic Commission for Religious Affairs of Bosnia and Herzegovina on the activities of the Association of Catholic Priests „Good Shepherd“ indicates that believers should be more involved in the process of de-politicisation and differentiation, as well as continue the process of stratification within the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori, fondovi/Unpublished sources, funds

1. Arhiv Bosne i Hercegovine (Sarajevo), *Komisija za vjerska pitanja*.
2. Arhiv Jugoslavije (Beograd), *Savezna komisija za vjerska pitanja*.

Službeni listovi, novine/Official Gazettes, newspapers:

1. „Službeni list Narodne republike Bosne i Hercegovine“, god. III, br. 1, 8.1.1947.
2. *Nedeljne informativne novine*, II, br. 70, Beograd, 4.V.1952.

Knjige/Books:

1. Akmadža Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945-1966*, Rijeka 2004.